ประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด

HISTORY AND SHOW STYLE OF NANGPRAMOTHAI FORM PHET BAN RAT ROI ET PROVINCE

นัฐพงษ์ กุมผัน[1*], พุฒธิพงษ์ พาหา[2], หนึ่งฤทัย วงษาหาราช[3]

Nattaphong Kumphan[1*], Puttiphong Paha[2], Nuengruethai Wongsaharat[3]

[1] คณะศิลปศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด

[1] Faculty art Education, Roi Et College of Dramatic Arts

[2] คณะศิลปศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด

[2] Faculty art Education, Roi Et College of Dramatic Arts

[3] สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

[3] Dramatic Arts, Faculty of music and drama, Bunditpatanasilpa Institute

*Corresponding email: Nattaphongkumphan@gmail.com

Received: 30 January 2022; Revised: 25 March 2022; Accepted: 29 March 2022

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการ สังเกต สัมภาษณ์ จากกลุ่มศิลปินผู้แสดงจำนวน 8 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ แล้วนำผลการวิเคราะห์ โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาพบว่า ประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งออกเป็น 2 ด้าน 1.) ด้านประวัติความเป็นมา กล่าวคือ เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2550 โดยหลวงปู่สุดใจ ภทฺทปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดป่าสวรรค์สามัคคีธรรมวนาราม รวบรวมสมาชิกได้ 22 คน ควบคุมการฝึกซ้อมด้วยตัวท่านเอง เริ่มฝึกหัดการขับร้อง การลำ การพากย์เจรจา การเชิดตัวหนัง ฝึกซ้อมการแสดง 3 เดือนจนสามารถรับงานได้ ปัจจุบันนี้มีหัวหน้าชื่อนายพหุทัศนีย์ ศีอุดร ทำการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนเบญจกายลอยชล 2.) ด้านรูปแบบการแสดง กล่าวคือ ก่อนทำการแสดงจะแยกตัวหนังออกเป็น 2 ฝ่าย นำตัวหนังฤาษีมาวางไว้ที่พานไหว้ครูทุกครั้ง บรรเลงเพลงออกแขก ใช้ภาษาอีสานในการประกาศบอกเรื่องที่จะแสดงโดยตัวตลกประจำคณะ ผู้เชิดจะใช้การขยับแขนขาของตัวหนังเพื่อให้ผู้ชมการแสดงรับรู้ถึงกิริยาท่าทางต่าง ๆ ของตัวหนัง ระหว่างดำเนินเรื่องและจบการแสดงนิยมให้มีนักร้องหญิงชาย ขับร้องเพลงลูกทุ่ง หมอลำ ลำเต้ย เน้นความสนุกสนานเป็นหลัก

คำสำคัญ : ประวัติ, รูปแบบการแสดง, หนังประโมทัย, คณะเพชรบ้านราช

ABSTRACT

This objective of the study was to examine history and performing of Nangpramothai from Phet Ban Rat Roi Et Province This study was a treatise method and data was collected by observation and interview from a group of 8 performing artists. The tools used for data collection were the observation form and the interview form. and the results of the analysis by descriptive analysis method

The study found history and conformation of Nangpramothai, Phet Ban Rat Faculty, Thawat Buri District, Roi Et Province, divided into 2 sides. 1.) the History inception since 2005 by Thammawanaram prelate of Watphasawansamugketham Centralize up to 22 members, control the training by yourself. Begin to practice singing, casting, voice acting, and negotiating. leather topping Practice acting for 3 months until you can get a job. Currently, there is a leader named Mr. Phahuthasanee Siudon, performing on Ramayana. In The Benjakai Loichon episode, 2.) the performing format will be split into 2 group, and the hermit skin will be placed at the Wai Kru Phan every time. Play a song of the Thai people. Use Isan language to announce the stories that will be played by the clowns of the group. The puppeteer will use the movement of the limbs of the movie to make the audience aware of the various gestures of the movie. During the story and the end of the popular show, there are male and female singers. Pleng Lukthung, Mor Lam, Lum Toei, mainly focusing on fun.

Keywords : History, Show style, Nangpramothai, Phet Ban Rat

บทนำ

การแสดงหนังประโมทัย เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากหนังตะลุงของชาวภาคใต้แต่ได้ผ่านมายังภาคกลางดัง วิไลลักษณ์ ลักขะไชย กล่าวว่า หนังประโมทัยน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากตะลุงภาคกลาง ทั้งนี้เพราะการละเล่นหนังประโมทัยอาศัยดนตรีที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการแสดง คือ ระนาดเอก ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นในภาคกลาง ส่วนทางภาคใต้จะไม่มีดนตรีที่เรียกว่าระนาดเอก ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าการเล่นหนังประโมทัยได้รับอิทธิพลมาจากหนังตะลุงที่เกิดขึ้นมาแสดงในแถบภาคกลางมากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลจากหนังตะลุงภาคใต้การเล่นหนังประโมทัยมีลักษณะการเล่นเป็นการเชิดหนัง ซึ่งตัวหนังสร้างขึ้นมาจากแผ่นหนังวัวแกะฉลุเป็นตัวละครที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งนิยมเล่นในหนังประโมทัย องค์ประกอบในการแสดงที่สำคัญประกอบไปด้วย เครื่องดนตรี โรงแสดง แสงไฟ วิธีการดำเนินเรื่อง เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญในการแสดง ซึ่งทำให้การแสดงหนังประโมทัยได้รับความนิยมจากประชาชนในท้องถิ่นภาคอีสาน (วิไลลักษณ์ ลักขะไชย, 2544)

หนังประโมทัยในภาคอีสานถือเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมการละเล่นอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นมา แม้จะไม่นานและได้รับความนิยมเท่าหมอลำ แต่หนังประโมทัยก็ค่อนข้างจะแพร่ไปในหลายจังหวัดของภาคอีสาน เรื่องประวัติความเป็นมาของหนังประโมทัย ไม่มีผู้ใดได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์

อักษร สันนิษฐานว่าหนังประโมทัยคงจะได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดงมาจากหนังตะลุงภาคใต้ ส่วนจะถ่ายทอดเข้ามาช้านานเพียงไรก็ไม่มีผู้ใดทราบ อย่างไรก็ตามจากข้อเขียนของ มิลเลอร์และเจริญชัย ชนไพโรจน์ กล่าวว่า อุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางแห่งแรกของหนังประโมทัย หัวหน้าคณะหนังประโมทัยหลายคณะกล่าวว่า เริ่มเกี่ยวข้องกับหนังประโมทัยครั้งแรกจากคณะหนังประโมทัย จังหวัดอุบลราชธานี หนังประโมทัยคณะเก่าที่สุด คือ คณะฟ้าบ้านทุ่ง ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2469 หรือเมื่อ 96 ปี ล่วงมาแล้ว (Miller and jarenchai chonpairot, 1979) หนังประโมทัยมีลักษณะเด่นที่อารมณ์ขันแทรกคติเตือนใจ และยังขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เชิดอีกด้วย โดยแทรกอารมณ์ขันในเนื้อเรื่องและบทเจรจาสามารถออกนอกเรื่องได้ สาเหตุที่หนังประโมทัยเสื่อมความนิยมไปอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการรับเอาวัฒนธรรมแบบตะวันตกเข้ามามากเนื่องจากการพัฒนาประเทศ ประกอบกับหนังประโมทัยไม่พัฒนาตัวหนังและเนื้อร้องให้แปลกใหม่ และที่สำคัญคือเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ค่าจ้างค่าตอบแทนไม่มากซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลให้คณะหนังประโมทัยต้องหยุดแสดงไป (ชุมเดช เดชภิมล, 2531)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในด้านดนตรี และการละเล่นพื้นบ้านเกิดจากปัญหาหลายประการได้แก่ ผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด วิธีการ เทคนิค เวลา หน่วยงานที่จะสนับสนุนหรือผู้รับผิดชอบและงบประมาณ (สมจิต พ่วงบุตร, 2531) วัฒนธรรมต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยพื้นฐานซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงมีอยู่ 4 ประการ คือ 1) การค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ซ่อนเร้นอยู่โดยที่ไม่มีใครทราบมาก่อน 2) การประดิษฐ์สร้างสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือคิดหาวิธีใหม่มาใช้ในสังคม 3) วิวัฒนาการ คือการปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม 4) การแพร่กระจายให้กว้างขวางออกไปมีการหยิบยืมไปใช้กันได้ แต่ในปัจจุบันหนังประโมทัยหาดูได้ยากขึ้น เพราะมีมหรสพอื่น ๆ ที่เข้าถึงประชาชนมากขึ้นและรวดเร็วสนุกสนานมากกว่า ทำให้การแสดงหนังประโมทัยได้ลดบทบาททางสังคมลงไป

ปัจจุบันนี้มีการแสดงมหรสพหลากหลายประเภทได้เข้ามามีบทบาทและเป็นที่นิยมแพร่หลายสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ดังนั้นความนิยมในการแสดงหนังประโมทัยของคนในท้องถิ่นภาคอีสานจึงลดน้อยลงด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ คือ ขาดผู้สืบทอด เนื่องมาจากความคิดของคนรุ่นใหม่ที่มองศิลปะการแสดงประเภทนี้เป็นเรื่องยุ่งยากและต้องเสียเวลาในการฝึกหัด หรือการเรียนรู้ศิลปะการแสดง จึงทำให้คนรุ่นใหม่ มองศิลปะการแสดงหนังประโมทัยในเชิงพาณิชย์ คือ การทำมาหากินที่ได้ผลตอบแทนน้อยไม่คุ้มค่ากับแรงที่เสียไป การอพยพย้ายที่ทำกินเพราะแนวคิดของคนรุ่นใหม่ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากวัฒนธรรมตะวันตกที่ครอบงำในเรื่องการมองวัตถุนิยมเป็นผลให้กลุ่มคนหนุ่มสาวชาวอีสาน ต้องอพยพเข้ามาหาแหล่งทำกินในพื้นที่จังหวัดที่มีความเจริญมากกว่าจังหวัดของตน เพื่อมุ่งหวังที่จะหาแหล่งงานที่ได้ผลตอบแทนสูง จึงเป็นผลให้คนหนุ่มสาวชาวอีสานพากันทอดทิ้งมรดกศิลปวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของตนเอง (ปราณี วงศ์เทศ, 2525)

ในปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการในการจัดมหรสพต่าง ๆ ให้มีความทันสมัย สะดวกสบาย และเพิ่มมิติการรับชมรับฟังให้แก่ผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ หรือที่อยู่ห่างไกลได้เข้าถึงอย่างเต็มที่ตามที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เช่น รถแห่ หมอลำออนไลน์ การไลฟ์สดของวงดนตรีต่าง ๆ และสถานการณ์โรคระบาดในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในทุกรูปแบบ รวมไปถึงการแสดงหนังประโมทัยที่ไม่สามารถทำการแสดงได้ เนื่องจากขาดผู้ว่าจ้างไปทำการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช ได้มีการก่อตั้งมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวบ้านที่มีต่อหลวงปู่สุดใจ ภททปญโญ เจ้าอาวาสวัด

ป่าสวรรค์สามัคคีธรรมวนาราม ทำการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนเบญจกายลอยชล การใช้ท่วงท่าทำนองภาษาในการพากย์เจรจาใช้ทั้งภาษากลางและภาษาอีสาน ใช้ระนาดในการดำเนินเรื่องที่แสดง การคงอยู่นี้ก็ไม่ใช่ว่าจะคงอยู่อย่างที่จะยึดเอาเป็นอาชีพหลัก แต่เป็นเพียงงานอดิเรกเพื่อสร้างรายได้เสริมหรือแสดงโดยไม่รับค่าตอบแทนในงานบุญประเพณีประจำท้องถิ่นเท่านั้น เพราะผู้แสดงจะต้องมีอาชีพอื่นเป็นหลักเอาไว้จึงจะอยู่ได้ เพราะนานจึงจะมีผู้มาว่าจ้างไปทำการแสดงสักครั้งหนึ่ง บางเดือนอาจไม่ได้แสดงเลย จะมีหลายครั้งในช่วงบุญกฐินแต่รายได้ก็ไม่มากพอที่จะดำรงชีพอยู่ได้ การแสดงของคณะหนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ดปัจจุบันนี้มีความสุ่มเสี่ยงที่จะเลือนหายไปตามกาลเวลาและยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

จากความสำคัญดังที่ได้กล่าวมา ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อให้ผลการศึกษาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภายหน้า ทั้งเป็นการสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เผยแพร่และสนับสนุนมหรสพพื้นบ้านอันเป็นมรดกสมควรแก่การรักษา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้คงอยู่และเผยแพร่องค์ความรู้การแสดงหนังประโมทัยในท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีการวิจัย

1.ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant)

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างดังนี้

1. ด้านกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้รู้ ประกอบไปด้วย
   1.1) ศึกษาแนวความคิดนักวิชาการทางด้านดนตรีพื้นบ้าน 3 คน
   1.2) ศึกษาการปฏิบัติจากศิลปินผู้แสดง 8 คน
2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ
   2.1) ศึกษาพฤติกรรมของนิสิต นักศึกษา 2 คน
3. กลุ่มบุคคลทั่วไป ประกอบไปด้วย
   3.1) ศึกษาพฤติกรรมด้านความคิดของผู้ชมการแสดง 2 คน
   3.2) ศึกษาพฤติกรรมด้านความคิดของนักศึกษา 2 คน
   3.3) ศึกษาพฤติกรรมด้านความคิดของผู้ที่สนใจทั่วไป 2 คน

2. ขอบเขตเนื้อหา

2.1 ด้านเนื้อหา

หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช

2.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

1. การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยศึกษา หนังประโมทัยเพชรบ้านราช บ้านราชธานี ตำบลราชธานี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบสัมภาษณ์

1. แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง
2. แบบสัมภาษณที่ไมมีโครงสราง
3. การสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม
4. แบบสนทนากลุ่ม

3.2 แบบสังเกต

1. แบบสังเกตแบบมีสวนรวม
2. แบบสังเกตแบบไมมีสวนรวม

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

1. เครื่องบันทึกเสียง
2. สมุดจดบันทึก
3. กล้องถ่ายรูป
4. แบบสัมภาษณ์
5. กล้องวิดีโอ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการวิจัยใน 2 ส่วนดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเอกสารผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังได้ศึกษาข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทพื้นที่วิจัยข้อมูลจากการค้นคว้างานเอกสารเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับเตรียมตัวในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ตลอดทั้งรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) บุคคลผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นทางการ (Formal Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติ ในการดำเนินงานเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้มีการบันทึกเสียง บันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และการจดบันทึก เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงการใช้ข้อมูลอ้างอิงในงานวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาประวัติและรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช ประกอบไปด้วยประวัติความเป็นมาคณะหนังประโมทัย ประวัติการแสดงหนังประโมทัย และรูปแบบการแสดงของหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช จังหวัดร้อยเอ็ด สามารถสรุปประเด็นที่สำคัญดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช

ความเป็นมาหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช บ้านราชเก่า ตำบลราชธานี อำเภอ ธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด หลวงปู่สุดใจ ภททปญโญ ที่วัดป่าสวรรค์สามัคคีธรรมวนาราม หมู่ที่ 9 ตำบล โนนรัง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดนิมิต (เห็น) เทวดา นำกล่องดำมาให้ หลวงปู่ถามว่ากล่องอะไรเทวดาจึงบอกให้หลวงปู่เปิดดูพอหลวงปู่เปิดดูก็เห็นเป็นตัวหนังตะลุง พอเช้าวันรุ่งขึ้น ก็มีคนเอาหีบหนังตะลุง

มาให้ หลวงปู่สุดใจจึงได้ให้ลูกศิษย์ชื่อ นายพหุทัศนีย์ ศีอุดร ไปหาสมาชิกมา 7-8 คน แต่หนังตะลุง เป็นรูปเล็ก จึงให้สร้างเป็นรูปใหญ่ พอได้สมาชิกมารวมกลุ่มกันจึงตั้งคณะหนังประโมทัย ชื่อเพชรบ้านราช ปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 10 บ้านราชเก่า ตำบลราชธานี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด (พหุทัศนีย์ ศีอุดร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

2. ประวัติการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช

หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชเริ่มตั้งคณะปี พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบันนี้ โดยมีหัวหน้าชื่อนายพหุทัศนีย์ ศีอุดร และมีสมาชิกภายในวงทั้งหมด 22 คน ในช่วงแรกหลวงปู่สุดใจเป็นผู้อุปถัมภ์และควบคุมการฝึกซ้อมด้วยตัวท่านเอง มีการฝึกหนังมาประมาณ 3 เดือน ก่อนเริ่มรับงาน การแสดงหนังประโมทัยงานแสดงครั้งแรกที่ได้แสดง คือ งานรักษาคนป่วยซึ่งหลวงปู่สุดใจ ได้ไปสวดมนต์ด้วยที่บ้านยางน้อย หมู่ที่ 10 ตำบลอุ่มเม้า อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ทำการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนเบญจกายลอยชล ในปี พ.ศ. 2550 รับค่าจ้าง 4,000 บาท ซึ่งรับเสียงตอบรับจากผู้ชมเป็นอย่างดีมาจนถึงปัจจุบัน (พหุทัศนีย์ ศีอุดร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3. รูปแบบการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช

3.1 การเตรียมความพร้อม

ภาพที่ 1 การไหว้ครู
ที่มา: คณะหนังประโมทัยเพชรบ้านราช (2564)

หลังจากสมาชิกหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชตั้งโรงและจอเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะจัดวางอุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ เช่น เครื่องดนตรี หีบหนัง และเสียบตัวหนังไว้กับต้นกล้วยเพื่อเตรียมการแสดง ในการจัดเตรียมตัวหนังก็จะแยกเป็น 2 ด้าน ด้านซ้ายจะเป็นทศกัณฐ์ นางสีดา นางเบญจกาย บักป่อง บักแก้ว ส่วนด้านขวาก็จะเป็นทหารฝ่าย พระราม (นิยม ลือชัยราม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.2 การไหว้ครู

ภาพที่ 2 การไหว้ครู
ที่มา: คณะหนังประโมทัยเพชรบ้านราช (2564)

หัวหน้าคณะนำไหว้ครูทางหลังโรง หรือไหว้ครูก่อนทำการแสดง สมาชิกในคณะแต่ละคนก็จะนั่งล้อมวงประนมมือ หัวหน้าคณะยกคายกับรูปฤาษีขึ้นสวดบทอัญเชิญเทวดา (ป่าวสัคเค) เพื่อให้มาคุ้มครอง และดลบันดาลให้การแสดงหนังประโมทัยคืนนั้นประสบความสำเร็จ และเป็นที่นิยมชมชอบ เครื่องไหว้ครู (คาย) ประกอบไปด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ธูป 5 คู่ เงิน 12 บาท สุรา 1 ขวด แป้ง 1 กระป๋อง เมื่อหัวหน้ายกครูหรือไหว้ครูเสร็จแล้ว จะรินเหล้าแจกจ่าย ให้ลูกวงดื่มกันจนทั่วถึง การไหว้ครูแบบนี้เป็นพิธีกรรมก่อนการแสดงที่ชาวคณะต้องทำประจำ

ในการทำพิธีไหว้ครูทุกครั้งจะต้องมีตัวหนังฤาษีมาวางบนจานเครื่องเซ่นไหว้โดยตัวฤาษีนั้นถือว่าเป็นตัวแทนของครูผู้ที่ให้ความเคารพ หลังจากกล่าวบทคาถาเสร็จแล้วหัวหน้าคณะผู้ทำพิธีจะใช้ดอกไม้เหน็บมุมซ้าย มุมขวา ของจอหนังโดยมุมซ้ายจะเหน็บตัวฤาษีไว้ด้วย และคำหมาก 1 คำ เหน็บไว้มุมซ้ายและมุมขวา ตรงบริเวณมุมเสาด้านล่างของจอหนัง หลังจากนั้นจึงใช้แป้งผสมกับน้ำหอมเทลงบนบริเวณส่วนหัวของตัวหนังทุก ๆ ตัวโดยก่อนที่จะเริ่มเจิมตัวหนังก่อนเริ่มทำการแสดงทุกครั้งจะมีการจัดตัวหนังให้เป็นระเบียบ เพื่อความสะดวกในการเลือกตัวหนังที่จะออกฉากแต่ละฉากทางคณะจะใช้ต้นกล้วยประมาณ 2-3 ต้นเพื่อที่จะวางระนาบให้เป็นแนวเดียวกันกับราวด้านล่างของจอหรือจะวางไว้ด้านข้างของจอหนังจากนั้นจึงปักตัวหนังไว้ให้เป็นระเบียบ (ประเสริฐ ชัยภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.3 การโหมโรง

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีไหว้ครูหลังโรง หรือไหว้ครูก่อนการแสดงแล้วสมาชิกในคณะก็จะแยกย้ายกันไปประจำหน้าที่ของตนทั้งนักดนตรีและผู้เชิด นักดนตรี 6 คน บรรเลงเครื่องดนตรีคือ กีต้าร์คีย์บอร์ด กลองชุด เบส ระนาด แคน เริ่มบรรเลงเพลงโหมโรง จะใช้เพลงลูกทุ่ง เช่น เพลงล้นเกล้าเผ่าไทย เพลงสยามเมืองยิ้ม เป็นต้น เมื่อจบเพลงโหมโรงดังกล่าวจะต้องลงด้วยเพลงเชิด เพราะเพลงเชิดเป็นเพลงเดียวที่จะทอดเสียงลงให้ผู้พากย์ร้องบทพากย์ต่าง ๆ ต่อไปได้ไม่ว่าจะเป็นบทไหว้ครูหรือบทพากย์เริ่มเรื่องต่าง ๆ (ประเสริฐ ชัยภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.4 การประกาศบอกเรื่องโดยหัวหน้าคณะหรือโฆษกประจำคณะหนังประโมทัย

เมื่อบรรเลงเพลงโหมโรงจบลง จะมีโฆษกประกาศทักทายสวัสดีกับผู้ที่มาชมการแสดงบอกเรื่องและตอนที่จะแสดงในคืนนั้น การประกาศนี้ใช้ภาษาพูดธรรมดา ทั้งที่เป็นภาษากลางและบางครั้งก็ใช้ภาษาอีสาน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ขอกราบนมัสการหลวงปู่ทุกรูปทุกองค์ ขอสวัสดีพ่อแม่พี่น้องชาวบ้านดอนชัย ตัวกระผมเองกะคือ หมอเอวนามสกุลเด่งจำกัด หมอเอวกะอยู่บ่ไกลดอกครับ อยู่บ้านราชธานีโอ้บ้านผมมีแต่สระอี เด้แม่ใหญ่ บ้านราชธานี ตำบลราชธานี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ดซิตี้ มื้อนี้ผมได้เราราวชาวคณะเพชรบ้านราช ซึ่งเป็นหนังประโมทัยหรือว่าหนังตะลุง มานำเสนอในท้องเรื่องรามเกียรติ์ สิตัดตอนเอาตอนเบญจกายลอยชล เหตุการณ์สิเป็นจั่งได๋กะเบิ่งในท้องเรื่องเอาเด้อแม่ใหญ่ ผมกะสิเข้าพักผ่อนก่อน สวัสดีครับ” (นิกร หวานอารมย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.5 การออกรูป

ภาพที่ 3 การออกรูป
ที่มา: คณะหนังประโมทัยเพชรบ้านราช (2564)

เมื่อประกาศเกริ่นการแสดงหรือบอกเรื่องที่จะแสดงก็จะเป็นการไหว้ครูในจอหรือไหว้ครูในการแสดงนั้นเอง จะออกรูปตัวแสดงซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพระราม พร้อมทั้งไพร่พลอยู่ทางขวามือของผู้เชิดหนัง และออกรูปฝ่ายทศกัณฐ์พร้อมไพร่พลยักษ์อยู่ทางด้านซ้ายมือของผู้เชิด ตัวหนังตัวอื่น ๆ ปักนิ่งอยู่บนต้นกล้วย แต่พระรามจะเคลื่อนไหวแขนเพื่อให้รู้ว่ากำลังร้องบทไหว้ครู ซึ่งคณะเพชรบ้านราชได้แสดง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เอ่อ เออ เออเออ ฮะเอ่อ เออ เฮอเออ ฮะเอิงเอย
ผมจะขอคำนับจับเป็นตอน ยกเอาบทสุนทรนั้นมากล่าวว่า
ผมจะขอคำนับจับเป็นตอน ยกเอาบทละครแต่โบราณท่านมีมา
(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)
ผมจะเล่นตามเรื่องที่มันมี มิได้แหกพระบาลีออกมาว่า
ถ้ามันพลั้งไปนิด ถ้าว่ามันผิดไปหน่อย
ขออภัยแต่น้อยเถิดคุณนายเจ้าขา เชิญดูเล่นพอให้เป็นขวัญตา
คอยดูเถิดว่าจะอย่างไร
(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)
ผมจะได้เร่งรัดตัดฉันท์ ตัดเอาบทเอาตอนสำคัญนั้นมากล่าวว่า
ผมจะได้เร่งรัดตัดฉันท์ ตัดเอาบทเอาตอนสำคัญนั้นมากล่าวว่า
ผมจะได้เล่นตามเรื่องที่มันมี มิได้แหกพระบาลีออกกล่าวจา
(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)
นี้แหละเขาเรียกว่าหนังประโมทัย ที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอโยธากรุงไกล
(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)
สิบนิ้วข้ายกขึ้นเหนือเศียร ขอไหว้ธูปเทียนและมาลา
ไหว้ทั้งคุณพระพุทธที่ล้ำ ไหว้ทั้งคุณพระธรรมที่เลิศล้ำ
ไหว้ทั้งคุณพระสงฆ์ที่สุดแสน ผู้สืบต่อแทนพระพุทธศาสนา
ไหว้ทั้งคุณบิดาและมารดร ผู้ได้เลี้ยงอุทรอุ้มชู
(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)
ไหว้ทั้งท่านพระครูสุธิปัญาจารย์ จงบันดาลดลใจจิต
มาช่วยคิดเมื่อในยามขัดสน ถ้าลูกจะลำหรือจะร้องขอให้คล่องด้วยปัญญา

ขอจงมาช่วยข้าอย่าลืมเลย

(ดนตรีบรรเลงเพลงเชิด)

หัวหน้าคณะจะเชิดรูปพระฤาษี ออกมา ดนตรีบรรเลงเพลงออกแขก ประกอบการไหว้ครูในเรื่องแล้วร้องบทพากย์พระฤาษี ซึ่งเป็นการไหว้ครูบาอาจารย์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และขออัญเชิญคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้มาช่วยให้ทำการแสดงไปได้ด้วยดี ต่อจากนั้นก็เป็นการคารวะผู้ชม ตลอดจนขออภัยต่อผู้ชม หากจะมีการผิดพลาดในระหว่างทำการแสดง บทพากย์พระฤาษีของหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชมีแบบแผนที่ได้ยกตัวอย่าง ดังนี้

ดนตรีบรรเลงเพลงออกแขก แล้วจึงเชิดพระฤาษีออก บทพากย์พระฤาษี จะเริ่มด้วยการตั้งนะโม 3 จบ และมีดนตรีรับด้วยเพลงออกแขกสลับกันไปทุกจบ ดังนี้

นะโมตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทธัสสะ ดนตรีรับเพลงออกแขก และเชิดพระฤาษีไปตามจังหวะ ทำอย่างนี้ 3 ครั้งแล้วพระฤาษีร้องต่อไปว่า

บัดนั้น สมเด็จเท้าเอ๋ยโกสีย์ ถวายอัญชุลีนะว่าจอมไตร
ข้าขอยกมือทั้งสิบนิ้วไหว้เหนือเศียร ถวายธูปเทียนและมาลา
ไหว้ทั้งคุณพระพุทธที่ล้ำ ไหว้ทั้งคุณพระธรรมที่ข้าได้เรียนมา
ไหว้ทั้งคุณพระโมคคัลลาและพระสารี บุตรไหว้ทั้งองค์อินทร์รุตฤทธิรงค์
ไหว้ทั้งองค์พระมาลัยชัยเถร อยู่ในบริเวณเวิ้งวน
ขอจงลงมาอยู่ในคอลูกยาทั้งห้าพระองค์ ถ้าลูกพูดไปก็ขออย่าให้ผิดเหมือนดั่งทิพย์ตา
พระองค์ขอให้รู้ช่องป้องปลอดไปจนตลอดกลอนลงแม่เอย

(ดนตรีรับเพลงออกแขก)

บัดนั้นสมเด็จเท้าเอ๋ยโกสีย์ ถวายอัญชุลีนะว่าจอมไกล
ว่าพรางทางกลับหลังเข้ายังศาลาพนาลัย

(ดนตรีรับเพลงออกแขก แล้วออกเพลงเชิด) (ประเสริฐ ชัยภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล , 15 ตุลาคม 2564)

เพลงเชิดของหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช มีลักษณะการเรียบเรียงทำนอง ทางด้านทำนองของคณะที่ใช้ระนาดเป็นหลักนี้ นอกจากเพลงเชิดซึ่งใช้เป็นทำนองหลักในการบรรเลงควบคู่ไปกับการแสดงตลอดเรื่องแล้ว ยังมีเพลงสำคัญที่ใช้ตอนเริ่มการแสดง เช่น การไหว้ครู การออกรูป นางระบำ ซึ่งมีลักษณะการเรียบเรียงทำนองแบบเพลงอีก 2 เพลง ที่ควรจะบันทึกเป็นโน้ตไว้ คือ เพลงเชิด เพลงออกแขก เพลงระบำดังตัวอย่างต่อไปนี้ (สำลี อันทะชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

เพลงเชิด

- - - ด	ร ม ด ร	ซ ม ม ม	ซ ม ม ม	ล ม ซ ล	ด ล ซ ล	ด ล ซ ล	ด ซ ล ม
ซ ม ร ม	ซ ร ด ร	ม ด ร ล	- - ซ ล	- ด - ร	ซ ม ร ด	- ร - ม	

จังหวะกลอง (หน้าทับ)

- - - ติ๊ง	- - - ติ๊ง	- - - ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - - ติ๊ง	- - - ติ๊ง	- - - ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง

เพลงออกแขก

- - - -	- - - ร	- - - -	- ล - ล	- - - ร	- ล - ร	- - ล ร	- ล - ล
- ท ล ซ	- ล - ท	- - ร ท	- ล - ซ	- - - -	- ร - ร	- - ม ร	- ด - ท

- ล – ซ	- ล - ท	- ร – ม	- ร - ท	- - ร ท	- ล ซ ล	- ม - ล	- ซ ซ ล
- ม – ล	- ซ ซ ล						

จังหวะกลอง

- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง

เพลงระบำ

- - - - -	- ม - ซ	- ซ – ล	ซ ล ด ซ	- - - -	- ม - ซ	- ซ - ล	ซ ล ด ซ
- ด ร ด	- ล ด ล	- ซ ล ซ	- ม ซ ม	- - - -	ซ ม ร ด	- ด - ร	ด ร ซ ม
- - - -	ซ ม ร ด	- ด – ร	ด ร ซ ม	- ซ ล ซ	- ม ซ ม	- ร ม ร	- ด ร ด
- - - -	- ซ - ด	- ด – ร	ด ร ม ด				

จังหวะกลอง

- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง	- - ติ๊ง ติ๊ง	- ติ๊ง - ติ๊ง

หลังจากพระฤาษีเข้าไปแล้ว หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชก็จะออกรูปนางระบำ ซึ่งเป็นหางเครื่องให้การแสดงหนังประโมทัยที่สำคัญอีกตัวหนึ่ง ดนตรีก็จะเล่นเพลงมโหรี ต่อด้วยเพลงเชิดออกรูปหมอเอว เพื่อบอกกล่าวผู้ที่มาชมหนังประโมทัย เชิญผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นตัวหนังประโมทัยออกมากล่าวเปิดงานการแสดงและนิมนต์พระสงฆ์มาอวยพรให้แก่ผู้ที่มาชมหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชต่อไป การแสดงเหล่านี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องที่จะแสดงในคืนนั้น เป็นเพียงการแสดงแทรกให้ผู้ชมขบขันหลังจากการไหว้ครู เพราะตัวหนังนางระบำ หรือหมอแอวนั้น มีการเคลื่อนไหวได้เหมือนคนจริง ๆ มีข้อต่อยางยืด และไม้เล็ก ๆ สำหรับเชิดทั้งสองอันเพื่อบังคับให้อวัยวะต่าง ๆ เคลื่อนไหวได้เหมือนคนมากที่สุด ทำให้คนดูขบขันเป็นที่สนุกสนานมาก

นอกจากนี้หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชยังมีการลำทางยาวในเนื้อหาที่เป็นไปในทำนองการไหว้ครูอยู่ด้วย ดังคำกลอนลำทางยาวต่อไปนี้

โอ้ย ละบุญเอ้ย บุญผะหลาให้ชูค่ำ
นำหนทางให้แจ้งส่อง สาธุเด้อคุณหลวงปู่
ขอให้มานอซอยยู โอ้ยชูค่ำละอย่าห่างไล
ให้ชูค่ำละอย่าห่างไกล ให้นวลนวลเอ้ยโอ้ยละนา
ละจั่งวาสาธุเด้อ ข้าขอนบนอบน้อมยังกระหม่อมจอมเสียรน
ขอกราบเรียนคุณพระรัตนังน้อไตรแก้ว ตามประการนอผ่านแพรวแนวมันอย่ามาผ่าน
คุณอาจารย์สุทธิปัญญาขอให้มาช่วยป่อง สมองข้าให้เลื่อนไหล
กระเถิงเทพประทุนทัยฝูงหมู่เทพา ให้รักษาโพยภัยหมู่มานอย่ามาต้อง
กับเถิงนางครูอ้อหมอละรวยละอ้อป่อง ขอให้มาอยู่ย่องคลายเจ้าอยู่ยังเดิม
เมื่อนี้เด้อสิไดเริ่มแสดงเรื่องรามเกียรติ์ พวกผู้สาวอย่าฟ้าวหนีเมือนอน
ผ่อนละโรมจนตาค้าง กับเถิงฝูงคนเฒ่ามาฟังเอานอเนื้อเรื่อง
เป็นนิทานนอพื้นบ้านเอ่ยเอยโอ้ยคงเค้า แต่เก่าหลังโอ้ยคงเค้าแต่เก่าหลัง

(ทองอินทร์ รินทะชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.6 การเชิด

การเชิดหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชนั้นผู้เชิดจะยืนเชิด ผู้ที่จะพากย์และเจรจาตัวนั้นจะเป็นอีกคน บางตัวก็จะเชิดหรือพากย์เอง

ศิลปะการเชิดเมื่อตัวหนังพากย์หรือเจราจา ถ้าเป็นตัวหนัง นาง ยักษ์ ลิง ซึ่งปากขยับไม่ได้ ก็จะใช้การเคลื่อนไหวมือข้างหนึ่งประกอบการพูด โดยเชิดอย่างมีศิลปะเพื่อให้รู้ว่าตัวหนังตัวใดกำลังพูดอยู่ถ้าเป็นตัวตลก ซึ่งปากขยับได้เพราะมียางยืดบังคับอยู่ และมีเชือกผูกดึงส่วนล่างของปากให้ขยับขึ้นลงได้ โดยใช้นิ้วชี้กระดุกดึงเชือกให้ปากขยับตามคำพูดมืออีกข้างหนึ่งของผู้เชิดก็ถือก้านเชิดแขนให้เคลื่อนไหวทั้งปากทั้งมือไปพร้อมกันในบางครั้งการเชิดตัวตลกนี้ต้องใช้ศิลปะ และความชำนาญมาก เพราะต้องแยกประสาททั้งปากและมือทั้งสองข้างอีกทั้งนิ้วชี้ของผู้เชิด แสดงว่าฝึกหัดมาอย่างดี

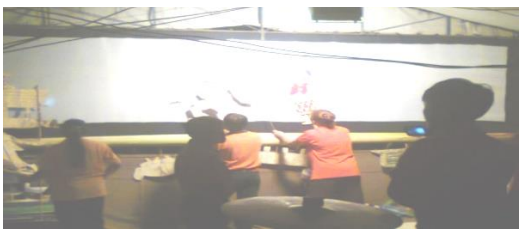
การเชิดโดยใส่วิญญาณลงไปในตัวหนังเพื่อทำให้ตัวหนังนั้นมีชีวิต ผู้เชิดจะต้องออกท่าทางและหน้าตา และบางทีเต้นตามไปด้วยทำให้ผู้ชมบางคนชอบไปดูทางด้านหลังโรง และกล่าวว่าสนุกกว่าด้านหน้าโรง บางทีผู้เชิดก็เต้นไปกับจังหวะของดนตรี ทำให้ตัวหนังด้านหน้าจอมีชีวิตชีวามากไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กันของตัวหนัง การเต้นระบำ การเป่าแคน การขี่รถ ฯลฯ หรือแม้แต่อารมณ์และความรู้สึก เช่น อาการอาย เก้อเขิน งง สงสัย ขลาดกลัว ฯลฯ ผู้เชิดจะใช้ศิลปะการเชิดให้ตัวหนังเคลื่อนไหวประกอบการพากย์หรือเจรจาอย่างงมีศิลปะ จนทำให้ตัวหนังที่ไร้วิญญาณ มีสีหน้าท่าทางอย่างมีชีวิตชีวาเหมือนคนจริง ๆ ศิลปะการเชิดแบบนี้เป็นไปในทำนองคล้าย ๆ กับการเชิดหุ่นกระบอก ซึ่งผู้เชิดจะต้องออกสีหน้าท่าทางอยู่ทางด้านหลังโรงตามบทบาทของตัวหุ่นด้วยเช่นกัน

ขนบในการเชิดบางอย่างของหนังประโมทัยแตกต่างจากหนังตะลุงของภาคใต้โดยสิ้นเชิง คือ ในภาคใต้จะยึดถือขนบที่ว่า “รูปกษัตริย์ไม่ฟัดกับรูปไพร่ นายเป็นนาย นางเป็นนาง ”

แต่หนังประโมทัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นพระลักษมณ์ พระราม หนุมาน ต่างก็ตบตัวตลก เช่น บักป่อง บักแก้ว ตบหัวค่ำหัวหงายไปแทบทั้งสิ้นในคราต่อสู้กันถึงแม้ว่าการต่อสู้จะสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของตัวตลกดังกล่าวแต่ก็ได้ตบหัวตบหูนายอย่างสะใจ พระรามและหนุมานแทบจะเผลอหันหลังให้ตัวตลกเหล่านี้ไม่ได้เลย เพราะบางทีในขณะที่เจ้านายกำลังเจรจาท้าทายกันอยู่อย่างเป็นเรื่องเป็นราว ตัวตลกก็จะแอบย่องไปข้างหลังแล้วก็ตบหัวฝ่ายศัตรูคือ พระลักษมณ์ และหนุมานทุกครั้งไป ส่วนผู้ชมก็จะเฮฮาด้วยความขบขันและพอใจกับเหตุการณ์ที่เห็นบนจอ

ความจริงจังในเรื่อง ท่าทางการเชิดทางหลังโรงนี้ ผู้เชิดหนังบางคนบอกว่า ถ้าถึงบทร้องลำเต้ยก็ต้องย้อน (ย่อตัวยืดยุบ) ตามไปด้วยโดยเฉพาะการเข้าออกโรงหรือเดินทาง เป็นต้น (สำราญ ลือชัยราม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

3.7 การดำเนินเรื่อง

ภาพที่ 4 การดำเนินเรื่อง
ที่มา: คณะหนังประโมทัยเพชรบ้านราช (2564)

หลังจากการแสดงเบิกโรง คือการออกรูปตัวโชว์ จบลงไปแล้ว หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชก็จะเป็นการเดินเรื่องไปตามเรื่องของรามเกียรติ์ ตอนเบญจกายลอยชล จะต้องตัดตอนตั้งแต่ทศกัณฐ์สั่งนางเบญจกายไปลวงพระรามพระลักษมณ์ (ประเสริฐ ชัยภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

1. ทศกัณฐ์เรียกเจ้าป่องเจ้าแก้วเข้าเฝ้า

ทศกัณฐ์ (ร้อง) : เมื่อนั้นทศเศียรสุริวงศ์ยักษา กูจะให้เบญจกายกัลยา
แปลงเป็นแม่สีดาเยาวมาลย์ ไปทำตายลอยอยู่ที่ท่าสรง
ที่พระองค์เคยลงอยู่เสมอ เห็นว่านางสีดานั้นวายปราน
การศึกก็จะเลิกกลับไป

ทศกัณฐ์ (พูด) : ฮ่าฮ่าฮ่า เรานี่แหละพาแม่สีดานี่หละมาตั้งหลายเดือนแหม่ ๆ เราได้ข่าวว่าเขานี่ตามมาติด ๆ เพื่อที่จะเอานางสีดาคืน เฮอะเฮอะเฮอะ เมินชะเถอะถึงอย่างไรข้าก็ไม่ส่งคืน ข้าต้องคิดแผนกลอุบายชะดีกว่า เราต้องเรียกเจ้าป่องเจ้าแก้วออกมาหาเรา เจ้าป่องเจ้าแก้วทั้งสองคนออกมาหาข้าหน่อยสิ

ป่อง แก้ว (พูด) : ครับผม

ป่อง แก้ว (พูด) : ถวายบังคมหย้า (พระยา) พ่อทศกัณฐ์

ป่อง (พูด) : หย้า (พระยา) พ่อเอิ้นผู้ข้ากับบักแก้วออกมาหยังน้อครับ

ทศกัณฐ์ (พูด) : คืออย่างนี้แหละเจ้าป่อง เจ้าแก้ว เราจะให้เจ้าป่องเจ้าแก้วทั้งสองคนไปตามแม่นางเบญจกายมาหาเราสิ

ป่อง (พูด) : โอ้....ตอนนี้สิ ให้ผมกับบักแก้วไปตามหย้าแม่เบญจกายมาหา
ซั่นติ ฮ่วยๆๆ จั่งซั่น ขอเงินไปซื้อน้ำมันใส่รถแนเป็นหยัง (อ๋อ ตอนนี้จะให้ผมกับแก้วไปตามพระนางเบญจกายมาหาอย่างนั้นหรือ ถ้าอย่างงั้นขอเงินไปซื้อน้ำมันใส่รถหน่อย)

ทศกัณฐ์ (พูด) : ไม่เป็นไร ไม่เป็นไร พวกเจ้าทั้งสองคนไปทำงานก่อนค่อยมาเบิกนะ

2. เบญจกายแปลงเป็นนางสีดาเพื่อไปรวงพระราม

เบญจกาย (ร้อง) : เหมือนรูปทรงองค์สีดาวิลาวัลย์ ผิวพรรณนวลละอองผ่องสี
ทำตายลอยอยู่ในวารี จนใกล้ที่พระรามสรงคงคา

3. พระรามแลเห็นศพลอยทวนน้ำขึ้นมา

พระราม (ร้อง) : ครั้นถึงริมฝั่งชลาลัย ภูวไนเหลือบซ้ายแลขวา
แลเห็นรูปอสูรมารยา เกยท่าอยู่สาคร

พระราม (พูด) : เออนี่แหละ เราว่าจะมาสรงน้ำที่หาดทรายแห่งนี้ แลไปข้างหน้าไม่รู้ว่าศพของใคร ลอยทวนน้ำขึ้นมาหาเรา จำเป็นจะต้องไปให้สัสดีไปดูซิว่าเป็นศพของใคร

สัสดี (พูด) : ฮ้วยแม่นผู้ใด่มาคือหย้าแม่สีดาแท้ แม่น แม่นอีหลี(ร้องไห้) หย้าแม่สีดา (เห้ย นี่ใครทำไมเหมือนแม่นางสีดา ใช่ ใช่จริง ๆ แม่นางสีดา)

พระราม (ร้อง) : ครั้งถึงลดองค์ลงแนบน้อม สองกรเกศขึ้นใส่ตัก
พินิศพิศดูดวงพักตร์ กายกรนอนลักษณ์วนิดา
มิได้ผิดเพี้ยนทั้งผิวพรรณ สำคัญเสน่หา

พี่อัดอั้นหวั่นทั้งกายา ผ่านฟ้าพลางเพียงจะขาดใจ

4. พระรามสั่งให้ศรีหนุมานเข้าเฝ้า

พระราม (ร้อง) : พระนารายณ์สุริวงศ์ทรงศร กับพระลักษมณ์ฤทธิรอน
แว่วเสียงวานรโศกา ต่างฟื้นคืนสมประดี
องค์พระจักรีนาถา พิโรธโกรธกริ้วดั่งเพลงฟ้า
เหวยเหวยหนุมานชาญฉกรรจ์

พระราม (พูด) : เออนี่แหละ ท่านศรีหนุมานมานี่ซิ

หนุมาน (พูด) : ถวายบังคมครับ

พระราม (พูด) : ความสุขจงมีแก่เจ้าเถิดนะศรีหนุมาน คราวก่อนเราใช้ให้ท่านศรีหนุมานไปสืบข่าวพระแม่สีดา แต่หนุมานไปล่วงบรรหารฆ่าเหล่าขุนมารยักษาเขาตาย บัดนี้เขาฆ่าสีดาตายตามมาท่านศรีหนุมานจะรับผิดชอบอย่างไรหรือท่านศรีหนุมาน ลองเล่ามาซิ

หนุมาน (พูด) : ขอให้กระผมพิจารณาดูก่อนนะขอรับ

5. หนุมานลงไปดูศพนางสีดา

หนุมาน (ร้อง) : หนุมานผู้มีอัธยาศัย ได้ฟังบัญชาภูวไน
น้อมเศียรทูลไปด้วยปรีชา อันรูปนี้ดูประหลาดนัก
ใช้องค์อัคเรศเสน่หา เห็นจะเป็นอสูรมารยา
แปลงมาให้เหมือนนางเทวี ด้วยอุบายเล่ห์กลสงคราม
มิให้ข้ามไปเมืองยักษี พระองค์ทรงพักตร์ชาตรี
ผู้มีหยุดหยั่งฤทัย

6. หนุมานกลับขึ้นมาเข้าเฝ้าพระราม

หนุมาน (พูด) : กระผมดูแล้วมันไม่ใช่ศพของพระแม่สีดานะขอรับ

พระราม (พูด) : ทำไมจะไม่ใช่ล่ะท่านศรีหนุมาน ทั้งรูปองค์ทรงศรีดวงพักตร์
ก็เห็นประจักษ์ทุกถ้วนถี่ นรลักษณ์อยู่ในอินทรีย์ก็มีทุกสิ่งไป
ทำไมจะไม่ใช่พระแม่สีดาล่ะท่านหนุมาน

หนุมาน (พูด) : สำคัญมีมาก็จริงอยู่ วิเคราะห์ดูเป็นกลยักษี
ธรรมดาสัตว์สิ้นชีวี มิได้เน่าพองอย่าพึ่งคิด
อันศพนี้ไม่สดไม่มีกลิ่น จะลอยทวนวารินนั้นเห็นผิด
ทั้งพลับพลาพระองค์ทรงฤทธิ์ สถิตเหนือลงกากรุงไกล
เหตุฉนไนจึงรูปศพนี้ จะลอยทวนวารีขึ้นมาได้
ข้าขอเอาขึ้นบนกองไฟ ชันสูตรให้เห็นประจักษ์ตา
แม้ว่าเป็นรูปอุบายกล จะไม่ทนเพลิงแรงแสงกล้า
หากเป็นองค์อัคราชชาญา เห็นว่าจะสิ้นกับอัคคี
ขอพระองค์จงลงโทษก่อน พังพอนตัดแก้วเกศี
ถ้าพระลวงราชวาที ให้หวนชีวีไปตามกันนะครับ

7. สัสดีจุดกองไฟศพสีดา

พระราม (พูด) : เอาศพขึ้นแล้วก็เอาไฟเผาสิสัสดี

เบญจกาย (ร้อง) : ฝ่ายเบญจกายยักษา ต้องเพลิงร้อนทั่วกายา
ดั่งหนึ่งชีวาจะบรรลัย สุดฤทธิ์จะทำกล
ไม่อาจจะทนอยู่ได้ ก็เหาะหนีขึ้นตามควันไฟ
หนีไปด้วยกำลังฤทธิ์
8. หนุมานเหาะขึ้นตามจับนางเบญจกาย
หนุมาน (ร้อง) : หนุมานชาญชัยศรี แลเห็นนางอสุรี
เหาะหนีไปตามเปลวควัน รวดเร็วดังวายุพาจร
วานรโกรธาตัวสั่น กวัดแกว่งตรีเพชรดั่งไฟกัลป์
เหตุนั้นเหาะตามอสุรี
ครั้นถึงก็โถมเข้ารวบรัด หัตถ์หนึ่งฉวยจิกเกศา
ได้แล้วก็กลับลงมา ด้วยกำลังฤทธิ์วานร

3.8 การจบการแสดง

ภาพที่ 5 การจบการแสดง
ที่มา: คณะหนังประโมทัยเพชรบ้านราช (2564)

เมื่อจะจบการแสดงหนังประโมทัยนั้น มีขนบที่สำคัญที่หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชจะต้องทำคือ ใช้ตัวตลกตัวใดตัวหนึ่งออกมาบอกเลิกงาน ดังนี้

เอ่อ เจริญสุขแด่บรรดาพ่อแม่พี่น้องที่เคารพรัก แล้วคณะหนังประโมทัยของเราก็จะขอยุติลงเพียงแค่นี้ หากว่าทางคณะแสดงผิดพลาดประการใด ก็ขออภัยจากท่านผู้ชมและท่านผู้ฟังด้วยนะครับราตรีสวัสดิ์ครับ (นิกร หวานอารมย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

จากนั้นจะเป็นการลำลา บทกลอนลำลาจะเป็นทำนองช้าเรียกว่าทำนองลำทางยาว หรืออาจจะเรียกว่า ลำล่อง ล่องยาว ล่องของ ล่องโขง อ่านหนังสือ เอ่ยหนังสือ ชื่อใดชื่อหนึ่งก็ได้ เพราะทำนองลำทางยาวมีชื่อเรียกได้หลายชื่อแต่ละถิ่นเรียกต่าง ๆ กันไป บางถิ่นก็ใช้ทุกชื่อที่กล่าวมาแล้วลีลาท่วงทำนองลำทางยาวจะช้าอาลัยอาวรณ์ หมอลำจะแสดงความสามารถเต็มที่ทั้งในด้านเสียง ลูกคอสำนวนกลอน ก็ตรงที่ลำลานี้เอง เป็นการฝากความประทับใจหรือทิ้งหวนไว้ฝีมือก่อนจะจากกันไปจะได้ตัวอย่างกลอนลำของหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช ดังต่อไปนี้

โอ้ย สมควรแล้ว แมนสั่งลา เอ้ย
สมควรแล้ว แมนสั่งลา เด้อแฟน เอย โอ้ย เดน้อ
ละมาบาดนี้อาวสานแล้ว สิลาเลิกเพิกของงาน
อยู่หน้านางขอเอิ่นสั่งพี่ชาย มองดูโลกทุกขอบค่ายใกล้สว่างสุกสวัย

สนพำพูกำลังพ้น มันสับสนแมงไม้สาลิกาของหาเหยื่อ
สิหนีเมื่อจากพี่น้องนางขอเอ้นสั่งแน่เด้อ ละเอื่อยแน่ผุป่าวจ่อยยืนเป็นกลุ่มชุมกัน
ฉันสิมาหาเธอบาดว่ามีงานหน้า เทิ่งคุณลุงคุณป้าขอลาเดื้อท่านผู้ใหญ่
บ้านอยู่ใกล้บ่ละท่านผู้เมาหล้าจนยางเซ ละอุกใจเด้อยามเมื่อมันทรมานบาดรถแลน
ท่งแปนแปนแดดส่องหน้าตากะเฉื่อยเมือยอยากนอน ละนั่งหัวคอนหัวฟาดไม้เงยขึ้นสั่นว่าโน
โตน้องเรียบร้อยให้ตัวพี่นั้นมีสุข เถิงกำนันสารวัตผู้ใหญ่เด้อนำบ้าน
อาวสารลงเพียงนี้ขอลาทีความล้าเมื่อย แขนก็ล้าตาก็เฉื่อยเกินนี้ย่านบ่ไหว
ละบ้านก็บ่อยู่ใกล้บ้านราชเก่าเมืองเกิน เชิญให้คุณไปหาแวะมายามบ้าง
นางบ่ลืมคุณท่านกรุณาเลี้ยงหม่ำ เคยเลี้ยงข้าวและน้ำคุณนั้นสิบไล
ละเคยได้กินน้ำเจ้านางเคยจำ ขันหนึ่งสำนึกได้ในคุณโนผู้เพินทานยังน้ำ
ละย่านเด้ย่านคืนเมื่อบ้านในอุรา ย่านคิดฮอด ยามรถจอดยืนที่ลี่สิมือสี่ไส่ผุได๋
ละคันสนใจน้องสาวหมอลำอยากไปส่ง... ละโสโตพงอย่าพึ่งเว้าราคานั้นไม่แพง
เอ้ยราคานั้นแมนบ่แพง หวานลงลงโอ้ยเด้อนอ (ทองอินทร์ รินทะชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

อภิปรายผล

จากการศึกษามีข้อค้นพบที่นำมาอภิปรายได้ดังนี้

จากการศึกษาครั้งนี้ได้ค้นพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหนังประโมทัยที่ปรากฏในคณะเพชรบ้านราช ซึ่งมีการรักษาขนบธรรมเนียมของการแสดงมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ขั้นตอนในการทำการแสดง การไหว้ครู บทพากย์เจรจา เป็นมรดกทางสังคมที่สืบทอดมาจากพระภิกษุสงฆ์ที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา ปัจจุบันมีรูปแบบการแสดงที่ยังรับใช้สังคมถึงแม้ว่าวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทและควบคู่ไปกับการแสดงหนังประโมทัย เช่น รถแห่ หมอลำออนไลน์ ไลฟ์สดของวงดนตรีต่าง ๆ แต่คณะหนังประโมทัยยังคงรักษาขนบธรรมเนียมในการแสดงอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะ แต่ก็ใช่ว่าจะดำรงคงอยู่ต่อไปได้ตลอดในสังคมยุคปัจจุบัน

ด้านความรู้เกี่ยวกับการแสดงหนังประโมทัยค้นพบว่า วัฒนธรรมการแสดงหนังยังคงเข้มแข็งเพราะภาพสะท้อนสังคมที่เปลี่ยนไป การท่องเที่ยวความเจริญทางด้านวัตถุและภาพเทคโนโลยีเข้ามาแทรกแซง แต่การแสดงหนังประโมทัยสามารถปรับตัวสู่ความทันสมัย ไม่ทิ้งขนมต่างจากการแสดงหนังคณะอื่นยังคงพัฒนารูปแบบไปตามกระแสนิยมของผู้ชมอยู่เสมอสอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ศึกษาเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านภาคอีสาน มีบทบาทโดยตรงในเรื่องการผ่อนคลายความตึงเครียดในสังคม ส่งเสริมดนตรีพื้นบ้านและการละเล่นบางอย่าง และมีบทบาทในการลดช่องว่างระหว่างวิถีชีวิตแบบเก่าและแบบใหม่บางส่วน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าการแสดงหนังประโมทัยเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม

สังคมอีสานสมัยก่อนมักมีการปรับตัวเข้าหาสิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ การนำเอาวงดนตรีลูกทุ่งเข้ามาในคณะหนังประโมทัยคือการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคณะ ความไพเราะของดนตรีและท่วงทำนองในการพากย์เจรจา จังหวะในการแสดงหนังที่สามารถแสดงได้ตลอดทั้งคืน หมายถึงความสามารถในการออกเสียง ซึ่งมาจากการฝึกฝน ทั้งนี้เพราะเน้นธรรมชาติโดยไม่ต้องอาศัยส่วนอื่นช่วย สอดคล้องกับทฤษฎีสุนทรีย์ของ ทวีเกียรติ ไชยยงยศ (2538) อธิบายว่ามีประโยชน์ คือ ประการ

หนึ่งได้รับความงามอมตะทางศิลปะซึ่งไม่เคยมีหรือเคยเห็นธรรมชาติมาก่อน เรียกได้ว่าได้รู้ได้เห็นเหนือกว่าคนธรรมดา ประการที่สอง ความสวยงามศิลปะจะฝังแน่นโดยความทรงจำไม่ลืมเลือนง่าย ๆ ประการที่สาม ศิลปะจะทำให้มนุษย์เรามีความเห็นร่วมกันทำให้จิตใจผูกพันต่อกัน

จากการศึกษาพบว่า ศิลปะการแสดงหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช ได้ว่าเป็นการแสดงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือมีการแสดงลำกลอน ลำซิ่ง ลำเต้ยและการแสดงหนังประโมทัยเข้าด้วยกัน และยังคงรักษารูปแบบไว้เป็นอย่างดี ทำให้ท้องถิ่นเกิดมีศิลปะและวัฒนธรรมที่คงอยู่ นอกจากนี้ยังเกิดให้มีการสร้างรายได้จากการแสดงหนัง อันได้แก่ฝ่ายเครื่องเสียงเวทีที่ปรากฏใหม่สามารถอยู่ร่วมกับงานแสดงสามารถพัฒนาเป็นเศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วมทุกบทบาทหน้าที่ได้เป็นอย่างดี แต่ปัญหาที่พบจากการศึกษามีในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. พัฒนาองค์ประกอบการแสดง

จากการศึกษาพบว่า การแสดงองค์ประกอบทั้งด้านรูปแบบการประชาสัมพันธ์ ดนตรี บทพากย์เจรจา เพลงร้อง ทำนองเพลง การแต่งกายของผู้เชิดหนัง ทั้งหมดนี้ยังมีองค์ประกอบเรื่องการนำเพลงร้องลูกทุ่งหมอลำและหมอลำปรับเนื้อหาให้ทันสมัยต่อเหตุการณ์ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของวิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ (2531) รายการพัฒนาวัฒนธรรมพื้นบ้านว่าวัฒนธรรมควรมุ่งส่งเสริมทั้งต่อวัฒนธรรมและผู้สร้างงานวัฒนธรรมที่มีฝีมือ หรือมีความชำนาญการพิเศษ การส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปะวัฒนธรรมที่รองรับการท่องเที่ยวควรมีการพัฒนาไปในรูปแบบที่เหมาะสมจึงจำเป็นต้องมีการประยุกต์ พัฒนารูปแบบ เพื่อปลุกเร้าให้เกิดความน่าสนใจเช่นเดียวกับการพัฒนาการขับร้องเพลงลูกทุ่งหมอลำให้ทันยุคทันสมัยมากขึ้น

2. พัฒนาคุณภาพศิลปิน

จากการศึกษาพบว่า การแสดงในคณะเพชรบ้านราชถือได้ว่าเน้นศิลปินและครูภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ทุกคนในคณะต่างมีความสามารถแตกต่างกันออกไปตามแนวทางการแสดง โดยเฉพาะผู้ขับร้องและพากย์เจรจา บางครั้งไม่สามารถขับร้องกลอนเพราะที่ได้รับความนิยมได้ และจดจำเฉพาะบทร้องในยุคก่อนและอาจเป็นสาเหตุที่ไม่ดึงดูดผู้ชมให้ตื่นเต้นประทับใจไม่สถานการณ์แสดงได้ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเชิงสัญลักษณ์ของ John Dewey และ William I. Thomas สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544) ว่าทฤษฎีเชิงสัญลักษณ์จะเป็นผู้กระทำ (Actor) และการตีความหมายของความจริงทางสังคม ซึ่งผู้ขับร้องพากย์เจรจารุ่นใหญ่ ฝันเห็นความนิยมของผู้ชมมายาวนาน มีเพลงใหม่ ๆ ควรปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

3. พัฒนาความร่วมมือจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่าองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม ควรช่วยกันส่งเสริมดูแลและวางนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาการแสดงหนังประโมทัย ให้อยู่ในความนิยมของคนในสังคมปัจจุบัน เป็นพลังที่ทำให้วัฒนธรรมมีการเคลื่อนไปในทิศทางที่ดี และช่วยให้ศิลปินมีกำลังใจที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พัทยา สายหู (2531) เกี่ยวกับการพัฒนาส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านว่าการจะส่งเสริมเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นอุปกรณ์การดำรงชีวิตและมีความหมายแท้จริงในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ซึ่งบุคคลภายนอกเป็นผู้ชมเท่านั้น การส่งเสริมและพัฒนาจะสำเร็จได้หากความร่วมมือและประโยชน์ของทุกฝ่ายสามารถตอบความต้องการของกันและกันได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราช เป็นส่วนหนึ่งที่อนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมไทยให้ลูกหลานเยาวชนรุ่นหลังได้ชม ปัจจุบันหนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชมีบทบาทต่อสถานศึกษาในการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมการแสดงให้กับนักเรียน นักศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ ควรมีการอนุรักษ์และเผยแพร่หนังประโมทัยคณะเพชรบ้านราชในรูปแบบการบันทึกเทปวีดีทัศน์ ทำนองบท เพื่อเผยแพร่ตามสถานศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาของเยาวชนรุ่นหลังสืบไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการนำเอากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการไปทำการวิจัยศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังสูญหายเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และมีผู้สืบทอด

2.2 ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อค่านิยมที่เสื่อมถอยของผู้คนในสังคมอีสาน ในการรับชมหนังประโมทัย

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). *เรื่องบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ : บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ.* สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ชุมเดช เดชพิมล. (2531). *การศึกษาเรื่องหนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด* [ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ทองอินทร์ รินทะชัย. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

ทวีเกียรติ ไชยยงยศ. (2538). *สุนทรียทางทัศนศิลป์.* (พิมพ์ครั้งที่ 2) โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

นิกร หวานอารมณ์. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

นิยม ลือชัยราม. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

ประเสริฐ ชัยภูมิ. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

ปราณี วงษ์เทศ. (2525). *ศิลปะกับสังคม : พื้นบ้านพื้นเมือง*. เจ้าพระยา.

พหุทัศนีย์ ศีอุดร. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

พัทยา สายหู. (2531). *“แนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ในแนวทางการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย.* โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์. (2531). *“วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง” นิเวศน์สัญจรวิถีทางสู่การอนุรักษ์.* โอเดียนสโตร์.

วิไลลักษณ์ ลักขะไชย. (2544). *การเปลี่ยนแปลงของหนังประโมทัย.* คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมจิตร พ่วงบุตร. (2531). *“สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการส่งเสริมและเผยแพร่นาฏศิลป์และดนตรีพื้นบ้าน” ในแนวทางการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย.* คุรุสภาลาดพร้าว

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2551). *การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวคิด วิธีวิทยา ทฤษฎี.* อมรินทร์ก๊อปปี้.

สำราญ ลือชัยราม. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)

สำลี อันทะชัย. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)
เหรียนทอง พิมพิรัตน์. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 ตุลาคม 2564)
Miller.terry E. and jarernchi chonpairot. (1979). “*shadow pupper theatre in northeast”* *jornal of the siam society*, (1) : 293-311 : October.